

Наталія Шульжук

ЛІНГВІСТИЧНА СЕМАНТИКА

***навчально-методичний посібник
для студентів філологічних спеціальностей
закладів вищої освіти***

Рівне
2021

*Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 2 від 25 лютого 2021 р.)*

Рецензенти:

Кочан Ірина Миколаївна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українсько-го прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка;

Деменчук Олег Володимирович, доктор філологічних наук, професор кафедри романо-германської філології Рівненського державного гуманітарного університету.

Шульжук Н. В.

Ш 95

Лінгвістична семантика : навчально-методичний посібник для студентів філологічних спеціальностей закладів вищої освіти / Н. В. Шульжук. – Рівне – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. – 128 с.

Нові соціокультурні трансформації суспільства, а також сучасний навчально-педагогічний дискурс, головне призначення якого – вибудувати у процесі навчання мови особливий когнітивно-комунікативний простір, ставлять перед вищою школою України низку складних завдань щодо вдосконалення мовної освіти. Зросла увага до ролі мови у процесах соціальної взаємодії людей, формування нових розгалужень усередині мовознавчих дисциплін детермінують процес оновлення, збагачення і поглиблення змісту лінгвістичної підготовки викладачів української мови і літератури в цілісній системі професійної парадигми.

Вивчення мови лише з позицій лінгвоцентризму у контексті когнітивно-дискурсивної лінгвістичної парадигми є неперспективним. Сучасні вчені обґрунтовують доцільність виходу за межі «чистої» лінгвістики та необхідність перегляду співвідношення традиційних мовознавчих дисциплін, в систему яких вписати семантику не просто через необхідність внесення нового виміру – «форма – зміст». Заповнити цю прогалину покликана дисципліна «Лінгвістична семантика», яка репрезентує мову як засіб кодування й декодування певної інформації та сприяє формуванню професійної комунікативної компетенції студентів-філологів на комунікативно-прагматичних засадах.

У посібнику подано завдання та методичні рекомендації до практичних занять з лінгвістичної семантики. Матеріал структуровано за двома змістовими модулями: «Місце лінгвістичної семантики у колі традиційних мовознавчих дисциплін», «Проблематика розділів лінгвістичної семантики». Структура кожного модуля підпорядкована меті – сприяти засвоєнню студентами основних понять курсу, розвивати їх науково-дослідницькі здібності, формувати вміння моделювати власні зв'язні висловлювання відповідно до комунікативного наміру.

Кожне практичне заняття містить завдання для аудиторного, домашнього й самостійного опрацювання, а також методичні рекомендації до їх виконання. Після кожного змістового модуля подані запитання і завдання для самоконтролю, які уможливають не лише з'ясування рівня засвоєння відповідного матеріалу, а і його систематизацію.

Практичні заняття з «Лінгвістичної семантики» зорієнтовані на формування в магістрантів-філологів загальних стратегій осмислення й експериментальної перевірки теоретичних положень і висновків у власних кваліфікаційних роботах на комунікативно-прагматичних засадах.

УДК 81'37(075.8)
ББК 81

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
------------------------	----------

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЛІНГВІСТИЧНА СЕМАНТИКА»	5
---	----------

ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗМІСТ

Змістовий модуль 1.

Місце лінгвістичної семантики у колі традиційних мовознавчих дисциплін	15
<i>Тема 1. Наукові парадигми сучасної лінгвістики</i>	<i>15</i>
<i>Тема 2. Семантика як лінгвістична дисципліна</i>	<i>16</i>
<i>Тема 3. Значення у структурі мовного знака. Типологія значень</i>	<i>17</i>

Змістовий модуль 2.

Проблематика розділів лінгвістичної семантики	18
<i>Тема 4. Лексична семантика</i>	<i>18</i>
<i>Тема 5. Структура лексичного значення слова</i>	<i>19</i>
<i>Тема 6. Семасіологія</i>	<i>20</i>
<i>Тема 7. Лінгвосеміотика й ономасіологія</i>	<i>23</i>
<i>Тема 8. Семантика речення і висловлювання</i>	<i>25</i>

ПРАКТИЧНИЙ ЗМІСТ

Змістовий модуль 1.

Місце лінгвістичної семантики у колі традиційних мовознавчих дисциплін	26
<i>Практичне заняття № 1. Пріоритетні напрями сучасної лінгвістики</i>	<i>26</i>
<i>Практичне заняття № 2. Семантика як лінгвістична дисципліна</i>	<i>54</i>
<i>Практичне заняття № 3. Значення у структурі мовного знака. Типологія значень</i>	<i>59</i>

Запитання і завдання для самоконтролю до першого змістового модуля	64
---	-----------

Змістовий модуль 2.

Проблематика розділів лінгвістичної семантики	65
<i>Практичне заняття № 4. Лексична семантика. Структура лексичного значення слова</i>	<i>65</i>
<i>Практичне заняття № 5-6. Семасіологія та ономасіологія як розділи лінгвістичної семантики</i>	<i>74</i>
<i>Практичне заняття № 7. Семантика речення і висловлювання</i>	<i>93</i>

Запитання і завдання для самоконтролю до другого змістового модуля	100
---	------------

ЗАВДАННЯ ДЛЯ МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ	102
---	------------

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ	105
--	------------

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	109
--------------------------------------	------------

ПЕРЕДМОВА

Компетентнісна зорієнтованість сучасної освіти та навчання мови у процесі мовленнєвої діяльності – визначальні вектори розвитку лінгводидактики вищої школи, які зумовлюють перегляд змісту підручників та посібників для студентів закладів вищої освіти як складників навчально-педагогічного дискурсу, що сьогодні детермінують два вагомі чинники – зросла увага до ролі мови у процесах соціальної взаємодії людей та загальна переорієнтація лінгвістичних досліджень у контексті когнітивно-дискурсивної лінгвістичної парадигми, зорієнтованої не лише на способи представлення знань у мові, а й на комунікативну компетенцію мовця та адресата.

Проте більшість підручників з дисциплін лінгвістичного циклу для студентів-філологів презентує вивчення мови з позицій лінгвоцентризму: рівнева організація мовної структури визначає співвідношення традиційних мовознавчих дисциплін. Водночас сучасні вчені обґрунтовують доцільність виходу за межі «чистої» лінгвістики» (І. Кобозева) та надання центрального статусу семантики в колі лінгвістичних дисциплін. Під «чистою» лінгвістикою дослідниця розуміє традиційні академічні дисципліни лінгвістичного циклу, в систему яких вписати семантику непросто через необхідність внесення нового виміру – «форма – зміст». То де ж місце лінгвістичної семантики у системі мовознавчих дисциплін, передбачених навчальним планом підготовки філологів?

Зауважимо, що найтісніші зв'язки семантика виявляє передусім з морфологією, синтаксисом та лексикологією. Крім того, у семантиці прийнято розрізняти поняття «значення» і «смысл». Конотації ж як важливий тип лексичної інформації, формують не лише індивідуальні користувачі знака – мовці, а й мовний колектив, адже мова – частина духовного світу кожного мовця, що нерозривно пов'язана з усією ментальною діяльністю індивіда та колективною свідомістю народу. У кожній мові конотації виявляють свою специфіку. Вищевикладена інформація представлена у небагатьох підручниках та посібниках, що, безумовно, впливає на ефективність професійної підготовки студентів-філологів. Заповнити цю прогалину покликана дисципліна «Лінгвістична семантика», яка репрезентує мову як засіб кодування й декодування певної інформації, та сприяє формуванню професійної комунікативної компетенції студентів-філологів на комунікативно-прагматичних засадах.

Курс пов'язаний передусім із такими традиційними мовознавчими дисциплінами, як лексикологія та теоретична граматики, у межах яких також розглядається значення мовних одиниць крізь призму виконуваних ними функцій. Проте лінгвістична семантика уможливує вивчення значення як самостійного об'єкта. Крім того, очевидним є взаємозв'язок семантики та загально-мовознавства (характеристика сучасних лінгвістичних течій, у тому числі і тих, що безпосередньо пов'язані з семантикою).

Отже, необхідність дисципліни зумовлена бурхливим розвитком у сучасному мовознавстві маргінальних галузей на межі лінгвістики та семіотики, філософії, логіки, етнології, соціології, прагматики, психології, когнітології, політології, культурології, теорії комунікації, теорії впливу та ін. До того ж загальною тенденцією сучасної науки є створення інтерактивних програм, спрямованих на вивчення об'єкта різних галузей шляхом залучення теоретичного та прикладного доробку різноманітних дисциплін, що визначає потребу вироблення відповідних принципів, настанов і процедур таких досліджень.

У курсі лекцій схарактеризовані наскрізні параметри мовної системи й мовлення (план змісту, що є предметом семасіології, та план форми, на вивчення якого спрямована ономасіологія) з позицій лінгвосеміотики. До кожної лекції подано список літератури, який містить як класичні праці відомих мовознавців, так і найновіші розробки української, російської, білоруської, англійської, польської, чеської, болгарської, німецької та французької лінгвістики; він сприятиме розширенню сфер наукового пошуку магістрантів-філологів. Обсяг дисципліни не дав змоги докладно зупинитися на деяких проблемах у контексті означених напрямів, тому опрацювання поданої літератури може усунути цей недолік.

Практичні заняття з «Лінгвістичної семантики» зорієнтовані на формування в магістрантів-філологів загальних стратегій осмислення й експериментальної перевірки теоретичних положень і висновків у власних кваліфікаційних роботах на комунікативно-прагматичних засадах.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЛІНГВІСТИЧНА СЕМАНТИКА»

Мета курсу – схарактеризувати проблематику лінгвістичної семантики як самостійного розділу мовознавчої науки та необхідного доповнення до традиційних лінгвістичних дисциплін; продемонструвати, що в її межах увага сфокусована не на мовних засобах і способах, що належать кожному з мовних рівнів, а на вираженому ними значенні, яке й стає об'єктом поглибленого вивчення.

Завдання курсу:

- схарактеризувати методологічні засади сучасного мовознавства: пізнавальні настанови, принципи і процедури дослідницької діяльності;
- визначити основні наукові парадигми сучасного мовознавства;
- схарактеризувати терміносистему, що уможливорює опис проблематики лінгвістичної семантики та її зв'язок з традиційними мовознавчими дисциплінами;
- продемонструвати, що саме семантика покликана синтезувати знання про значення одиниць різних рівнів та пояснити, як із значень одиниць певного рівня формується значення одиниць вищого рівня.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- основні наукові парадигми сучасного мовознавства;
- предмет, завдання, напрями досліджень нових наукових галузей, що сформувалися на стику з мовознавством (психолінгвістика, комунікативна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, зіставна лінгвокультурологія, лінгвоконцептологія, етнолінгвістика, соціолінгвістика, лінгвістика тексту та ін.);
- предмет, об'єкт, ключові поняття і головні завдання семантики як лінгвістичної дисципліни;
- розділи семантики та їх проблематику;
- етапи становлення семантики як самостійного розділу мовознавства;
- основні напрями і школи сучасної лінгвістичної семантики;
- вузьку та широку концепції семантики;
- параметри характеристики значення;
- класифікацію типів знаків;
- підходи до розуміння значення слова;
- основні компоненти семантики речення;

вміти:

- демонструвати зв'язок семантики з традиційно виділюваними дисциплінами академічного лінгвістичного циклу (морфологією, лексикологією та синтаксисом);
- коментувати двобічність мовного знака;
- виділяти компоненти лексико-семантичної інформації (сигніфікативний, денотативний, прагматичний);
- коментувати структуру лексичного значення;
- схарактеризувати речення як об'єкт семантичного дослідження;
- розмежовувати семантично правильні та аномальні речення;
- виділяти основні компоненти плану змісту речення (предикатно-аргументну структуру пропозиції; модальний аспект пропозиційного змісту; комунікативний та прагматичний аспекти семантики речення).

Змістовий модуль 1.

Місце лінгвістичної семантики у колі традиційних мовознавчих дисциплін

Тема 1. Наукові парадигми сучасної лінгвістики

Лінгвометодологія: предмет, об'єкт і головні завдання. Ключові поняття лінгвометодології: методологія, парадигма, епістема. Характеристика головних наукових парадигм лінгвістики: порівняльно-історична (генетична); структуралістська (таксономічна); комунікативно-функційна (прагматична); когнітивна (когнітивно-дискурсивна); синергетична.

Предмет, об'єкт, мета, проблематика *психолінгвістики*. Місце психолінгвістики в системі гуманітарних наук. З історії розвитку психолінгвістики. Мова і мовлення як предмет психолінгвістики. Психолінгвістичні теорії породження й сприймання мовлення. Психолінгвістика тексту як розділ психолінгвістики. Психолінгвістика художнього тексту. Етнопсихолінгвістика. Міжкультурне спілкування.

Предмет, об'єкт і становлення *комунікативної лінгвістики*. Проблема одиниці мовної комунікації. Мовленнєвий акт, його типи та структура. Теорія мовленнєвих актів. Комунікативна ситуація, комунікативний акт, дискурс. Складники комунікативної ситуації як дискурсу. Комунікативна взаємодія, її типи. Лінгвопрагматика. Закони та правила комунікативної взаємодії. Проблема зразків мовної комунікації. Мовленнєві жанри. Паравербальні засоби мовної комунікації. Паралінгвістика. Дискурсологія: напрями розвитку й суміжні дисципліни.

Предмет, об'єкт, завдання, принципи й проблематика *когнітивної лінгвістики*. Проблема категоризації в когнітивній лінгвістиці. Когнітивне моделювання. Лінгвоконцептологія: завдання й основні поняття. Проблема концепту в сучасній лінгвістиці. Методика концептуального аналізу.

Предмет і об'єкт вивчення *етнолінгвістики*, її зв'язок з іншими науками. Витоки й напрями *лінгвокультурології*. Гіпотеза лінгвістичної (лінгвальної) відносності. Проблема етносу, його ознак й етнічної ідентичності в етнолінгвістиці. Проблема співвідношення мови й культури. Етнокультурна компетенція та її складники. Проблеми інкультурації й акультурації. Культурний шок. Проблеми міжкультурної комунікації.

Мета, об'єкт і предмет, дослідницькі принципи та базові одиниці *зіставної лінгвокультурології*. Філософсько-методологічна база зіставної лінгвокультурології (учення про мову як «дух народу»; теорія лінгвальної відносності Сепіра-Уорфа). Антропоцентризм як одна з основних настанов сучасної лінгвістики.

Предмет, об'єкт, становлення, напрями *лінгвістики тексту*. Проблема категорійної ієрархії тексту. Типологія текстових категорій. Проблема контексту. Імплицитний план тексту. Герменевтика. Проблеми інтерпретації тексту. Методи дослідження тексту.

Соціолінгвістика: предмет, об'єкт, витоки, становлення. Напрями сучасних соціолінгвістичних досліджень. Проблема соціальної диференціації мови. Форми існування, соціальні різновиди мов і форми міксації мов. Проблема мовної ситуації. Мовні контакти. Диглосія і білінгвізм (полілінгвізм). Проблема мовної норми та варіативності. Проблема колективного вибору мови. Мовна політика. Проблема мови і влади. Політична лінгвістика. Інтерлінгвістика. Міжнародні мови. Методи соціолінгвістичних досліджень.

Тема 2. Семантика як лінгвістична дисципліна

Двоїстість предмета семантики. Смысл і значення як дві іпостасі змісту. Дві концепції семантики: вузька й широка.

Місце семантики у колі традиційних лінгвістичних дисциплін. Тісний зв'язок семантики з трьома традиційно виділюваними дисциплінами академічного лінгвістичного циклу – морфологією, лексикологією та синтаксисом. Розділи семантики (морфемна семантика, лексична семантика, синтаксична семантика (семантика речення)). Лексикологія як найбільш семантично «навантажена» традиційна лінгвістична дисципліна.

Становлення семантики як самостійного розділу мовознавства. Китайські концепції про зв'язок між словом і властивостями того, що воно позначає (V ст. до н. е.). Теорії «виправлення імен» (III ст. до н. е.). Питання про відношення між словами і «речами» в європейській науковій традиції.

Уявлення середньовічних філософів і граматистів про зв'язок між словами і речами. Розвиток семантичної проблематики у працях філософів і граматистів епохи Відродження та Просвітництва. Раціональна мова Лейбніца. Універсальні граматики XVII–XVIII ст. як наукове підґрунтя аналізу семантики висловлювання.

Утвердження порівняльно-історичного мовознавства у XIX ст. Період дослідження закономірностей змін лексичного значення. Праці Германа Пауля. Філософсько-лінгвістична проблема взаємовідношення людського мислення і мови у працях Вільгельма фон Гумбольдта. Праці О. Потебні («Думка і мова» («Мысль и язык»)). Магістерська дисертація «Семасіологічні дослідження в галузі давніх мов» Михайла Покровського.

Пріоритети у вивченні мовного значення у другій половині XX ст. Проблема значення у концепції Леонарда Блумфільда.

Семантика як необхідний складник повного опису мови у працях лінгвістів США у 60-х рр.

Центральний статус семантики в колі лінгвістичних дисциплін. Основні напрями і школи сучасної лінгвістичної семантики. Сильна (зовнішня) та слабка (внутрішня) семантика.

Когнітивна семантика. Семантика висловлювання. Семантика тексту.

Тема 3. Значення у структурі мовного знака. Типологія значень

Значення у структурі мовного знака. Людська мова як система знаків (Ф. де Соссюр). Семіотика як наука про знакові системи. Три аспекти знака: синтактика, семантика і прагматика. Основні принципи семіотики (Чарльз Пірс). Упорядкування теоретичних засад і методів семіотики у першій половині XX ст. (Чарльз Морріс). Поняття про семіозис. Складники структури процесу семіозису (знаковий засіб, десигнат, інтерпретатор (користувач)). Три типи відношень в семіотиці (синтаксичні, семантичні, прагматичні). Три виміри семіозису (синтактика, семантика, прагматика) як три аспекти знака.

Загальні властивості мовного знака. Інформація в акті мовної комунікації. Двобічність мовного знака у працях Ф. де Соссюра (signifiant, signifie) та Луї Ельмслева («план виразу», «план змісту»). Наявність стійкого зв'язку між позначеним та позначенням. Членованість як властивість знаків природної мови. Аксиоми мовного знака (аксіома стійкого зв'язку між позначенням та позначеним; аксіома структурності знака). Положення про асиметрію плану вираження і плану змісту мовного знака (С. О. Карцевський «Про асиметричний дуалізм лінгвістичного знака»).

Характер зв'язку між позначеним та позначенням. Ф. де Соссюр про умовність зв'язку між позначеним та позначенням (принцип довільності знака). Класифікація типів знаків Ч. Пірса (іконічні, індекси та символи). Два підкласи іконічних знаків (образи і діаграми). Знаки іконічні та індексальні – природні знаки. Символи – знаки умовні (конвенційні).

Неоднозначність терміна «значення мовного знака» у семантиці. Взаємодія чотирьох типів сутностей у мовному знакові (категорії світу дійсності; мисленнєві категорії, властиві логіці та психології людського пізнання; прагматичні фактори; відношення між знаками – одиницями мовної системи). Чотири різних типи інформації, що містить у собі знак (про фрагмент світу; про те, як цей фрагмент світу відображений у свідомості людини; про те, в яких умовах цей знак повинен використовуватись; про те, як він пов'язаний з іншими знаками).

Типологія значень. Параметри характеристики значення (І. Кобозєва): рівнева приналежність позначення; ступінь узагальнення значення; характер переданої інформації; тип знань, що використовують для ідентифікації значення.

Типи значень за рівневою приналежністю позначення. Два типи значень – значення морфем та значення слів. Значення речення-висловлювання.

Типи значень за ступенем їх узагальнення. Віртуальне значення. Актуальне значення. Діалектичний взаємозв'язок між віртуальним значенням та актуальним. Віртуальні значення як семантичний базис для актуальних значень. Узуальне значення (відносно актуалізоване).

Типи значень за характером переданої інформації. Відповідність аспектів семіозису і типів значення, що виділяються за характером інформації. Денотативне значення (денотат). Дві основні модифікації денотативного значення (актуальна, віртуальна). Актуальний денотат мовного виразу (референт). Віртуальний денотат мовного виразу (денотат, екстенціонал).

Сигніфікат мовного виразу як спосіб відображення об'єкту (ситуації) світу дискурсу у свідомості мовця. Сигніфікат – денотат. Іntenсiонал – екстенсiонал. Рiзниця мiж сигнiфiкативним та денотативним значеннями.

Прагматичне значення мовного виразу.

Синтаксичне значення мовного виразу.

Типи значень за зв'язком з певними знаннями.

Змістовий модуль 2. Проблематика розділів лінгвістичної семантики

Тема 1. Лексична семантика

Лексична семантика як розділ семантики. Слово, яке вивчають з погляду значення, – об'єкт дослідження лексичної семантики. Лексична семантика як один із розділів лексикології (точки перетину та специфіка цих дисциплін). Зв'язки лексичної семантики з лексикографією.

Лексичне та граматичне значення. Лексичне значення як компетенція лексичної семантики. Граматичне значення як проблема граматичної семантики. Підходи до розмежування лексичного та граматичного значення. Поняття про відкриті й закриті класи одиниць мови. Слово як набір слівформ. Поняття про лексико-семантичну інформацію.

Компоненти лексико-семантичної інформації (сигніфікативний, денотативний, прагматичний).

Сигніфікативний компонент. Сигніфікат слова як сукупність суттєвих ознак позначених словом об'єктів. Сигніфікат – ядро лексичного значення слова.

Денотативний компонент. Різні трактування терміна «денотат». Екстенсiонал. Концептуальний аналіз – аналіз сполучуваності властивостей лексеми, у яких виявляється закріплений в її значенні колективний досвід носіїв мови. Актуалізатори денотативного статусу (О. Падучева).

Прагматичний компонент. Різномісність у термінології і в поглядах на означену проблему. Різновиди прагматичної інформації в лексичному значенні (ставлення мовця до означеного; ставлення мовця до адресата; конотації). Поняття «особиста сфера мовця» (Ю. Апресян). Конотації як тип лексичної інформації. Своєрідність конотації у різних мовах, врахування цього аспекту при перекладі.

Лексико-семантична парадигматика. Інтегральні та диференційні семантичні ознаки. Поняття про лексико-семантичну парадигму та семантичне поле. Основні властивості семантичного поля. Семантичні валентності лексеми як семантичні відношення, зумовлені її лексичним значенням. Поняття про семантичні актанти.

Тема 2. Структура лексичного значення слова

Слово як одиниця мовної системи. Номінативна функція слова. Номінації двох типів: первісні (непохідні), вторинні (похідні). Ознаки слова (відокремленооформленість, внутрішньоструктурна цілісність (когезія)). Три групи слів за репрезентуванням ними реалій навколишнього світу (повнозначні, неповнозначні, вигуки та звуконаслідувальні слова).

Підходи до розуміння значення слова: аналітичний (референційний), функційний, операційний, діяльнісно-антропоцентричний. Сигніфікат. Денотат. Референт. Значення. Смысл.

Типи значення слова. Поділ лексичних одиниць за ступенем узагальнення (слова з конкретним значенням і слова з абстрактним значенням). Поділ лексичних одиниць за характером зв'язку з предметами і явищами позамовної дійсності (прямі, переносні, конотативно зумовлені) та за особливістю сполучуваності слів з іншими лексичними одиницями у складі словосполучень і речень (фразеологічно обмежені і синтаксично зумовлені лексичні значення).

Багатозначність. Поняття семи (лексико-семантичного варіанта). Творення переносного значення слова внаслідок метафоризації, метонімізації, синекдохи. Природа конотативно зумовлених лексичних значень. Фразеологічно обмежені значення. Синтаксично зумовлені лексичні значення.

Структура лексичного значення. Семема як семантичний елемент у структурі лексичного значення. Сема як найменша операційна семантична одиниця. Інтегральні та диференційні семи.

Домінантні та недомінантні семи. Домінантні семи – ядро структури лексичного значення (інтенціонал). Недомінантні семи – периферія структури лексичного значення (імплікаціонал). Десигнат як комплекс диференційних сем у структурі лексичного значення. Імовірнісні семи. Диференціація сем за здатністю виконувати номінативну функцію (граматичні, словотвірні, лексичні). Диференціація лексичних сем за способом відображення навколишнього світу (когнітивні та прагматичні).

Тема 3. Семасіологія як напрям лінгвістичної семантики

Семасіологія як галузь лінгвістичної семантики: предмет, об'єкт і завдання семасіології. Розмежування лінгвістичної семантики на два напрями – ономасіологію та семасіологію. Виділення двох ракурсів аналізу слова: ономасіологічного (номінативно-репрезентативного) та семасіологічного (внутрішньо-структурного). Відхід від традиційного розуміння семасіології як науки про значення слова (праці М. Нікітіна). Розширення предмета семасіології. Семантика – наскрізний рівень в ієрархії мовної системи. Гуманізація сучасної наукової парадигми та нова проблематика семасіології.

Історія становлення семасіології. Концепція мовного значення в античній науці. Праці англійського філософа XVII ст. Дж. Локка – початок семантичних розробок. Праці В. фон Гумбольдта, Г. Пауля, В. Вундта, О. Потєбні, М. Покровського, І. Бодуена де Куртене, П. Фортунатова, О. Шахматова, Л. Щерби, Г. Шпербера, Г. Стерна, К. Ердмана, Р. Мейера, Й. Трира, В. Виноградова та ін. – підвалини сучасної семасіології.

Етапи розвитку лінгвістичної семантики (семасіології). Перший етап: еволюційно-психологічні ідеї гумбольдтіанців. Другий етап (компаративістський): упровадження до лінгвістичної семантики принципів порівняльно-історичних досліджень. Третій етап (логіко-синтаксичний): зближення лінгвістичної семантики з логікою й філософією та синтаксисом. Четвертий етап (друга половина XX ст.): розгалуження інтересів семантичних досліджень у різних напрямках (увага *структуралістів* до синхронного аспекту значення, його семантичної структури, парадигматики й синтагматики (Дж. Лайонз, Ю. Найда, З. Харрис, Ч. Осгуд, Б. Потье, Е. Косеріу, А. Мартіне, Е. Бендікс, М. Бірвіш, В. Виноградов, Н. Арутюнова, Ю. Караулов, Д. Шмельов та ін.); семантичний компонент мови на базі речення у *генеративістів* (Н. Хомський і його школа); потрактування значення як функції *функційною* лінгвістикою (А. Мартіне, В. Скалічка, Ф. Данеш, Й. Вахек, П. Сгалл, В. Шмідт, Г. Гельбіг, О. Бондарко, В. Гак, Г. Золотова й ін.); аналіз значень у реальній комунікації в *прагматичних* теоріях; значення – концепт, результат категоризації та концептуалізації досвіду носіїв мови у *когнітивній лінгвістиці*; принцип домінування семантичної інформації у *комп'ютерній лінгвістиці*; дослідження відношення між мовними об'єктами та психічними процесами мовця й адресата, спроби реконструкції процесів мовлення в межах систем штучного інтелекту – компетенція *процедурної семантики*.

Напрями семантики. Логічна семантика. Сильна (зовнішня) семантика як варіант логічної семантики. Слабка (внутрішня) семантика (фоно- та психосемантика, лексична семантика, граматична семантика (словотвірна, морфологічна та синтаксична), семантика тексту, когнітивна семантика).

Виділення особливого виду значення – пресупозиції в логічній семантиці (праці німецького логіка Г. Фреге). Два напрями в логічній семантиці: теорія референції і теорія смислу. Лінгвістичні вектори теорії референції (О. О. Селіванова).

Референція як відношення мовленнєвих одиниць до позначених ними об'єктів дійсності. Три аспекти референції (семантичний, синтаксичний, прагматичний).

Загальні положення теорії смислу (М. Джонсон).

Семантика можливих світів. Дві моделі можливих світів (О.О.Селіванова): нецентрована й центрована.

Проблема значення. Значення як об'єкт лінгвістичної семантики та суміжних із нею галузей мовознавства, логіки, філософії, психології, соціології. Аспекти тлумачення значення (онтологічний, гносеологічний, логічний, реляційний, семіотично-реляційний, психологічний, інформаційний). Значення як концепт у сучасній когнітивній семантиці.

Значення і смисл. Проблема розмежування значення і смислу. Мовленнєвий смисл як особисто орієнтоване використання системного значення в мовній свідомості комунікантів (М. Аленфіренко). Типологія значення – дискусійна проблема сучасної теорії значення.

Семантична структура слова. Логічний аспект семантичної структури слова (денотат, сигніфікат, конотат). Дискусійність питання щодо місця конотації в семантичній структурі слова. Три підходи до визначення конотата у сучасній семасіології. Проблема семантичної структури полісемантів. Поділ значення полісеманта на головні та вторинні.

Ієрархія сем у структурі значення. Інтенціонал як центральна частина структури лексичного значення. Імплікаціонал як сукупність семантичних ознак, що їх індукує інтенціонал через імплікаційні зв'язки.

Проблема семантичної валентності та сполучуваності. Лексична сполучуваність. Синтаксична сполучуваність. Поняття про валентнісний набір. Типи валентності.

Реалізація лексичної валентності в семантичному узгодженні.

Проблема метафори в лінгвістиці. Метафора як «знаряддя поповнення знакових ресурсів мови, засіб буття людини» (Дж. Лакофф, М. Джонсон). Пояснення механізму метафори – дискусійна проблема семасіології. Логіко-філософський аспект метафори. Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гассет, Дж. Локк про метафору. Н. Арутюнова про метафору як знаряддя неправди. Логіко-психологічний, психологічний та лінгвістичний аспекти розгляду механізму метафори. Метафора як ключ до розуміння основ мислення та процесів створення національно-мовного світобачення (когнітивний аспект). Донорська зона в теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона.

Метафора як культурний феномен у сучасній лінгвокультурології й етнопсихолінгвістиці. Метафора як засіб комунікативного впливу в комунікативній лінгвістиці.

Проблема метонімії в лінгвістиці. Метонімія як найпродуктивніший креативний засіб збагачення мови та вияв мовної економії. Розмежування метонімії й метафори як дискусійна проблема сучасної семасіології. Типи метонімії: власне лексична, конструктивно зв'язана, ситуаційно зумовлена (ідентифікаційна).

Методи семасіології. Метод компонентного аналізу. Дистрибутивний аналіз. Контекстологічний аналіз як метод лексичної семантики. Методика асоціативного експерименту. Методика градуального (семантичного) шкалування. Моделювання (модель семантичного поля). Статистичні методи. Лінгвостатистичний експеримент.

Тема 4. Лінгвосеміотика й ономасіологія

Лінгвосеміотика як маргінальна галузь лінгвістики й семіотики, її об'єкт, предмет, становлення. Первинні філософські погляди на зв'язок між природою речей та їхнім позначенням у мові. Напрями дослідження семіозису у ХХ ст. (лінгвістичний, антропологічний, літературознавчий, психологічний, культурологічний).

Семіозис як комунікативно-прагматичний та когнітивний механізм, його зв'язок з етносвідомістю, культурою народу.

Мовний знак як засіб збереження, отримання, обробки й передачі інформації. Матеріальна природа мовного знака (П. Фортунатов, О. Потебня). Білатеральна концепція мовного знака. Акустичний образ мовного знака в унілатеральній теорії (О. Смирницький, О. Реформатський, В. Панфілов, Т. Ломтев, В. Солнцев та ін.). Властивості мовних знаків (О. Селіванова). Головні аксіоми, що представляють властивості мовних знаків: аксіома стійкого зв'язку позначення й позначеного; аксіома структурності знака як його цілісності й нечленованості; аксіома асиметричного дуалізму мовного знака (І. Кобозева). Проблема диференціації (типології) мовних знаків. Знакова класифікація Ч. Пірса: ікони, індекси, символи.

Мовний семіозис як процес створення мовного знака відповідно до закономірностей знакової системи певної мови.

П'ять лінгвосеміотичних питань: характер зв'язку мовного знака з позначеним; з'ясування того, що саме представляє (заміщує) мовний знак: річ, предмет, поняття чи концепт; природний чи довільний (конвенційний) зв'язок знака й позначеного; опозиція довільності й невідповідності мовного знака в мовній системі (його мотивованість чи немотивованість іншими знаками мови); довільний чи детермінований характер вибору мотиватора знака в мовній системі.

Два принципи розмежування семасіології й ономасіології. Ономасіологія як розділ лінгвістичної семантики, її об'єкт та предмет. Три етапи в історії ономасіологічного напрямку: зародження, становлення і сучасний (В. П. Даниленко). Семантико-структурна та функційна ономасіологія. Нові вектори дослідження ономасіології на найсучаснішому етапі в умовах когнітивно-дискурсивної парадигми. Номінативні одиниці як компоненти дискурсу (тексту). Проблема ономасіологічного узгодження в сучасній теорії номінації. Когнітивна ономасіологія як новий напрям ономасіологічних досліджень (О. Кубрякова).

Семантика, синтактика та прагматика як три виміри семіозису. Модель породження номінативної одиниці. Спільне і відмінне у процесах номінації та породження мовлення (О. Кубрякова). Етапи моделі породження номінативних одиниць (О. Селіванова): апперцепції (психонетичний); інтеріоризації (когнітивний); внутрішнього програмування (превербальний); селекції (номінативно-вербальний); парадигмізації й синтагмізації (системно-функційний). Базові постулати цієї моделі.

Принципи когнітивно-ономасіологічного аналізу номінативних одиниць (О. Селіванова). Етапи когнітивно-ономасіологічного аналізу номінативних одиниць (інтерпретація ономасіологічної структури й концептуальне моделювання структури знань про позначене або її фрагмента).

Проблема мотивації у словотворі й ономасіології. Мотивологія як галузь лінгвістики, що вивчає мотиваційні відношення в мові.

Когнітивно-ономасіологічний підхід до розгляду мотивації. Типи мотивації (О. Селіванова): пропозиційна, асоціативна, модусна, змішана, концептуально-інтеграційна. Псевдомотивація, її підґрунтя. Раціональна та міфологемна мотивація (О. Селіванова). Характер міфологемного типу (пропозиційний, асоціативно-метафоричний, модусний). Перспективи когнітивно-ономасіологічного дослідження процесів мотивації (використання методики когнітивно-ономасіологічного аналізу до масиву фразеологізмів, які є лінгвосеміотичним феноменом).

Тема 5. Семантика речення і висловлювання

Речення як об'єкт семантичного дослідження. «Штурм семантики речення». Значення речення і смисл висловлювання. Семантично правильні та аномальні речення. Логіко-семантичні відношення між реченнями. Поняття пресупозиції. Пропозиційний компонент (пропозиція) речення.

Основні компоненти плану змісту речення. Два основні типи складників у структурі пропозиції (терми, предикати). Предикат як головний елемент у структурі пропозиції. Предикатно-аргументна структура пропозиції. Модальний аспект пропозиційного змісту. Поняття модальності. Типи і види модальності. Об'єктивна модальність. Суб'єктивна модальність. Реальна та ірреальна модальність. Комунікативний аспект семантики речення. Актуальне (темо-ремне) членування речення. Прагматичний (ілокутивний) компонент семантики речення.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин												
	денна форма						заочна форма						
	усього	у тому числі					усього	у тому числі					
		л	п	лаб.	інд.	с. р.		л	п	лаб.	інд.	с. р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Модуль 1													
Змістовий модуль 1. Місце лінгвістичної семантики у колі традиційних мовознавчих дисциплін													
Тема 1. Наукові парадигми сучасної лінгвістики	20	4	4			12							
Тема 2. Семантика як лінгвістична дисципліна	18	4	2			12							
Тема 3. Значення у структурі мовного знака. Типологія значень	18	4	2			12							
Разом за змістовим модулем 1	56	12	8			36							
Змістовий модуль 2. Проблематика розділів лінгвістичної семантики													
Тема 1. Лексична семантика	16	2	2			12							
Тема 2. Структура лексичного значення слова	12	2	2			8							
Тема 3. Семасіологія та ономасіологія як напрями лінгвістичної семантики	20	4	4			12							
Тема 4. Семантика речення і висловлювання	16	2	2			12							
Разом за змістовим модулем 2	64	10	10			44							
Усього годин за два модулі	120	22	18			80							
Модуль 2													
ІНДЗ													
Усього годин	120	22	18			80							

Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Пріоритетні напрями сучасної лінгвістичної науки	4
Усього		4

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Семантика як лінгвістична дисципліна	2
2.	Значення у структурі мовного знака. Типологія значень	2
3.	Лексична семантика	2
4.	Структура лексичного значення слова	2
5–6.	Семасіологія та ономасіологія як розділи лінгвістичної семантики	4
7.	Семантика речення і висловлювання	2
Усього		14

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми (завдання)	Кількість годин
1.	Характеристика головних наукових парадигм лінгвістики	6
2.	Місце семантики у колі традиційних лінгвістичних дисциплін (аналіз підручників)	4
3.	Становлення семантики як самостійного розділу мовознавства	4
4.	Основні напрями і школи сучасної лінгвістичної семантики	4
5.	Сучасні методи вивчення значення у контексті проблем структурної лінгвістики	4
6.	Асиметричний дуалізм знака	4
7.	Типи значень за рівневою приналежністю позначення	4
8.	Типи значень за ступенем їх узагальнення	4
9.	Типи значень за характером переданої інформації	4
10.	Типи значень за зв'язком з певними знаннями	4
11.	Компоненти лексико-семантичної інформації	4
12.	Історія становлення семасіології як галузі лінгвістичної семантики	4
13.	Проблема семантичної валентності та сполучуваності	4
14.	Проблема метафори в лінгвістиці	4
15.	Методи семасіології	4
16.	Історія становлення лінгвосеміотики як галузі лінгвістичної семантики	4
17.	Проблема мотивації в ономасіології	2
18.	Значення речення і смисл висловлювання	4
19.	Семантично аномальні речення	2
20.	Предикатно-аргументна структура пропозиції	2
21.	Комунікативний аспект семантики речення	4
22.	Іллокутивний компонент семантики речення	2
Разом		80

Література

- Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке / Н. Ф. Алефиренко. – М., 2005.
- Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики / Н. Ф. Алефиренко. – М., 2005.
- Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике / И. В. Арнольд. – М., 1991.
- Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М., 1990.
- Аспекты семантических исследований. – М., 1980.
- Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М., 1961.
- Бенвенист Э. Уровни лингвистического анализа / Э. Бенвенист // Новое в лингвистике. – М., 1965. – Вып. 4.
- Блумфилд Л. Язык / Л. Блумфилд / Пер. с англ. – М., 1968.
- Бондарко А. В. Грамматическое значение и смысл / А. В. Бондарко. – Л., 1978.
- Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика / Л. М. Васильев. – М., 1990.
- Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М., 1996.
- Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский // Собр. соч.: В 8 т. – М., 1982. – Т. 2.
- Гак В. Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания / В. Г. Гак // Семантическая структура слова. Психолингвистические исследования. – М., 1971. – С. 78–96.
- Звегинцев В. А. Семасиология / В. А. Звегинцев. – М., 1957.
- Кобозева И. М. Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева. – М., 2000.
- Кронгауз М. А. Семантика / М. А. Кронгауз. – М., 2001.

- Куайн У. О. Референция и модальность / У. О. Куайн // Новое в зарубежной лингвистике. Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М., 1982. – Вып. 13.
- Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М., 1981.
- Лакофф Дж. Когнитивная семантика / Дж. Лакофф // Язык и интеллект. – М., 1996.
- Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница, 2006.
- Левицкий В. В. Смысловая структура слова и методы ее изучения / В. В. Левицкий // Методологические проблемы языкознания. – Киев, 1988.
- Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. – М., 1999.
- Локк Дж. Соч.: В 3 т. / Дж. Локк. – М., 1985. – Т. 1.
- Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия. – М., 1979.
- Мауро Т. де Введение в семантику / Т. де Мауро. – М., 2000.
- Никитин М. В. Курс лингвистической семантики / М. В. Никитин. – СПб., 1997.
- Никитин М. В. Лексическое значение слова / М. В. Никитин. – М., 1983.
- Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения / М. В. Никитин. – М., 1988.
- Ольшанский И. Г. Когнитивные аспекты лексической многозначности / И. Г. Ольшанский // Филологические науки. – 1995. – № 5.
- Ольшанский И. Г. Модели представления знаний и когнитивные аспекты полисемии / И. Г. Ольшанский // С любовью к языку. – М., 2002.
- Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры / Х. Ортега-и-Гассет // Теория метафоры. – М., 1990.
- Пелевина Н. Ф. Коннотация и контекст / Н. Ф. Пелевина // Вопросы семантики. – Калининград, 1983.
- Петренко В. Ф. Основы психосемантики / В. Ф. Петренко. – Смоленск, 1997.
- Ричардс А. А. Философия риторики / А. А. Ричардс // Теория метафоры. – М., 1990.
- Розеншток-Хюсси О. Речь и действительность / О. Розеншток-Хюсси / Пер. с англ. – М., 1994.
- Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підруч. / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – С. 70–120.
- Смирнова Е. Д. Основы логической семантики / А. И. Смирнова. – М., 1990.
- Смирницкий А. И. Значение слова / А. И. Смирницкий // Вопросы языкознания. – 1955. – № 9.
- Соколовская Ж. П. Проблемы системного описания лексической семантики / Ж. П. Соколовская. – Киев, 1990.
- Солодуб Ю. П. Структура лексического значения / Ю. П. Солодуб // Филологические науки. – 1997. – № 2.
- Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю. С. Степанов. – М., 1985.
- Степанов Ю. С. Имена. Предикаты. Предложения / Ю. С. Степанов. – М., 1981.
- Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики / М. Д. Степанова. – М., 1968.
- Стернин И. А. Лексическое значение и энциклопедическое знание / И. А. Стернин // Аспекты лексического значения. – Воронеж, 1982.
- Сулейменова Э. Д. Понятие смысла в современной лингвистике / Э. Д. Сулейменова. – Алма-Ата, 1989.
- Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М., 1986.
- Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В. Н. Телия // Метафора в языке и тексте. – М., 1988.
- Теория метафоры. – М., 1990.
- Туліна Т. О. Кореляція різнорівневих мовних ресурсів як засіб забезпечення семантичного узгодження / Т. О. Туліна // Мовознавство. – 1996. – № 1.
- Шаховский В. И. Эмотивный компонент значения и методы его описания / В. И. Шаховский. – Волгоград, 1983.

ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗМІСТ

Змістовий модуль 1

Місце лінгвістичної семантики у колі традиційних мовознавчих дисциплін

Тема 1

Наукові парадигми сучасної лінгвістики

План

1. Лінгвометодологія: предмет, об'єкт і головні завдання, ключові поняття.
2. Характеристика головних наукових парадигм лінгвістики:
 - порівняльно-історична (генетична);
 - структуралістська (таксономічна);
 - комунікативно-функційна (прагматична);
 - когнітивна (когнітивно-дискурсна);
 - синергетична.

Література

- Арнольд М. В. Основы научных исследований в лингвистике / М. В. Арнольд. – М., 1991.
- Базылев В. Н. Синергетика языка. Овнешнение в гадательных практиках / В. Н. Базылев. – М., 1998.
- Бардіна Н. В. Епістемологічні проблеми моделювання мови / Н. В. Бардіна // Вісник Одес. держ. ун-ту. – 1990. – № 4.
- Бацевич Ф. С. Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень / Ф. С. Бацевич. – Київ, 2008.
- Березин Ф. М. О парадигмах в истории языкознания XX в. / Ф. М. Березин // Лингвистические исследования в конце XX в. : сб. обзоров. – М., 2000.
- Герман И. А. Введение в лингвосинергетику / И. А. Герман, В. А. Пищальников. – Барнаул, 1999.
- Демьянков В. З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века / В. З. Демьянков // Язык и наука XX века. – М., 1995.
- Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке / Н. Ф. Алефиренко. – М., 2005.
- Кибрик А. Е. Куда идет современная лингвистика? / А. Е. Кибрик // Вестник МГУ. – Сер. 9. Филология. – 1995. – № 5.
- Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века. – М., 1995.
- Лещак О. Очерки по функциональному прагматизму: Методология – онтология – эпистемология / О. Лещак. – Тернополь-Кельце, 2002.
- Пиотровский Р. Г. Творческие и прикладные проблемы языкознания на рубеже XX в. / Р. Г. Пиотровский // Лингвистика на исходе XX века: Итоги и перспективы. – М., 1995. – Ч. 2.
- Тарасова Е. В. Синергетические тенденции в современной лингвистике / Е. В. Тарасова // Вісник Харк.-го нац. ун-ту. – 2000. – № 500.
- Полютин М. М. Сучасні парадигми лінгвістичних знань / М. М. Полютин // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород, 1998.
- Пономаренко Е. В. Лингвосинергетика – новая парадигма в науке о языке и речи / Е. В. Пономаренко // Мова и культура. – Киев, 2002.
- Руденко Д. И. Лингвофилософские парадигмы: границы языка в границах и вне границ / Д. И. Руденко. – Харьков, 1993. – Ч. 1.
- Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: підруч. / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля. – Київ, 2008. – С. 10–69.
- Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава, 2006.

Фрумкина Р. М. Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология? / Р. М. Фрумкина // Язык и наука конца XX века. – М., 1995.

Фундаментальные направления в современной американской лингвистике. – М., 1997.

Шляхова Н. М. Мова в антрополого-герменевтичному вимірі / Н. М. Шляхова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія : зб. наук. пр. – Одеса, 2018. – Вип. 32, т. 3. – С. 136–139.

Язык и наука конца XX века. – М., 1995.

Ключові поняття теми: методологія, лінгвометодологія, лінгвістична парадигма; лінгвосинергетика, антропоцентризм; генетична (порівняльно-історична), таксономічна (системно-структурна), прагматична (комунікативно-функційна), когнітивна лінгвістичні парадигми.

Студенти повинні **знати:**

- суть таких понять, як методологія, лінгвометодологія, лінгвістична парадигма; лінгвосинергетика, антропоцентризм;

- суть домінуючих наукових парадигм (генетична (порівняльно-історична), таксономічна (системно-структурна), прагматична (комунікативно-функційна), когнітивна) та їх основні принципи вивчення мови;

- суть сучасного парадигмального простору лінгвістики.

Студенти повинні **вміти:**

- характеризувати когнітивно-дискурсну лінгвістичну парадигму;

- характеризувати домінуючі наукові лінгвістичні парадигми (лінгвістичний компаративізм, лінгвістичний структуралізм, функційна лінгвістика, когнітивізм, лінгвосинергетика);

- визначати актуальність, характеризувати предмет та об'єкт власних магістерських досліджень з мови у контексті когнітивно-дискурсної лінгвістичної парадигми.

Тема 2

Семантика як лінгвістична дисципліна

План

1. Двоїстість предмета семантики:
 - 1.1. Значення і смисл як дві іпостасі змісту.
 - 1.2. Дві концепції семантики: вузька й широка.
2. Місце семантики у колі традиційних лінгвістичних дисциплін.
3. Становлення семантики як самостійного розділу мовознавства.
4. Основні напрями і школи сучасної лінгвістичної семантики.

Література

Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики: монография / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Гнозис, 2005. – 326 с.

Алпатов В. М. История лингвистических учений. – М., 1998.

Апресян Ю. Д. Избранные труды / Ю. Д. Апресян. – М.: Языки русской культуры, 1995. – Том I. Лексическая семантика (синонимические средства языка) / 2-изд., испр. и доп. – 464 с.

Апресян Ю. Д. Лексическая семантика / Ю. Д. Апресян. – М.: Наука, 1974. – 366 с.

Звегинцев В. А. История языкознания XIX-XX вв. в очерках и извлечениях. – М., 1964–1965. Ч. 1–2.

Звегинцев В. А. Предложение и его отношение к языку и речи. – М., 1976. – С. 75–90.

Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.

Кибрик А. Е. Очерки по общим и прикладным вопросам языкознания. – М., 1992. – С. 17–27.

Кобозева И. М. Две ипостаси содержания речи: значение и смысл // Язык о языке / Под ред. Н.Д. Арутюновой. – М., 2000. – С. 303–359.

Кобозева И. М. Лингвистическая семантика: учеб. пособ. / И. М. Кобозева. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.

Никитин М. В. Курс лингвистической семантики: учеб. пособ. / В. Никитин. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2007. – 819 с.

Перцова Н. Н. Проблемы современной семантики в свете западноевропейской философии XVII века / Н. Н. Перцова / Проблемная группа по экспериментальной и прикладной лингвистике. – М.: ИРЯ АН СССР, 1988. – Вып. 180.

Перцова Н. Н. Семантика слова в лингвистической концепции Г. В. Лейбница / Н. Н. Перцова / Проблемная группа по экспериментальной и прикладной лингвистике. – М.: ИРЯ АН СССР, 1985. – Вып. 165.

Ключові поняття теми: семантика, смисл, значення, слабка семантика, сильна семантика, семантика висловлювання, семантика тексту, когнітивна семантика.

Студенти повинні **знати:**

- суть таких основних понять, як семантика, смисл, значення;
- основні етапи становлення семантики як самостійного розділу мовознавства;
- з якими традиційно виділюваними дисциплінами академічного лінгвістичного циклу семантика виявляє найтісніший зв'язок;
- які розділи виділяють усередині семантики.

Студенти повинні **вміти:**

- розмежовувати поняття *смисл* і *значення*, які вживаються для позначення змісту мовних виразів;
- коментувати вузьку й широку концепції семантики;
- витлумачувати значення мовних висловлювань з позицій слабкої та сильної семантики.

Тема 3

Значення у структурі мовного знака. Типологія значень

План

1. Значення у структурі мовного знака:
 - 1.1. Семіотика як наука про знакові системи. Три аспекти знака: синтактика, семантика і прагматика.
 - 1.2. Загальні властивості мовного знака.
 - 1.3. Характер зв'язку між позначеним та позначенням.
2. Типологія значень:
 - 2.1. Типи значень за рівневою приналежністю позначення.
 - 2.2. Типи значень за ступенем їх узагальнення.
 - 2.3. Типи значень за характером переданої інформації.
 - 2.4. Типи значень за зв'язком з певними знаннями.

Література

Апресян Ю. Д. Современные методы изучения значений и некоторые проблемы структурной лингвистики / Ю. Д. Апресян // Проблемы структурной лингвистики. – М., 1963.

Звегинцев В. А. Семасиология / В. А. Звегинцев. – М., 1957.

Карцевский С. О. Об асимметричном дуализме лингвистического знака / С. О. Карцевский // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX вв. в очерках и извлечениях. – М., 1965. – Ч. II.

Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Дж. Лайонз. – М., 1977. – Гл. 9, 10. – С. 424–507.

Моррис Ч. У. Основания теории знаков / Ч. У. Моррис // Семиотика / Под ред. Ю. С. Степанова. – М., 1983. – С. 37–89.

Новиков Л. А. Семантика русского языка / Л. А. Новиков. – М., 1982.

Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр // Соссюр Ф. де Труды по языкознанию. – М., 1977. – Ч. I. – Гл. I, II.

Уфимцева А. А. Лексическое значение / А. А. Уфимцева. – М., 1986. – С. 72–82.

Якобсон Р. О. В поисках сущности языка / Р. О. Якобсон // Семиотика / Под ред. Ю. С. Степанова. – М., 1983. – С. 102–117.

Ключові поняття теми: семіотика, семіозис, аксіоми мовного знака, іконічні знаки (образи, діаграми), індекси, символи, віртуальне значення, актуальне значення, денотативне значення (денотат), актуальний денотат, віртуальний денотат, сигніфікативне значення (сигніфікат), прагматичне значення, синтаксичне значення, фрейм.

Студенти повинні **знати:**

- аксіоми мовного знака;
- класифікацію мовних знаків Ч. Пірса;
- суть ключових понять теми;
- складники структури процесу семіозису;
- параметри, за допомогою яких у лінгвістичній семантиці можна схарактеризувати будь-яке значення (за І. Кобозєвою).

Студенти повинні **вміти:**

- ілюструвати віртуальний та актуальний типи значень;
- демонструвати приклади семіозису;
- ілюструвати такі властивості знаків природної мови, як стійкий зв'язок між позначеним та позначенням, членованість, відсутність однозначної відповідності між позначеним та позначенням;
- ілюструвати типи значень за рівневою приналежністю позначення, за ступенем узагальнення значення, за характером переданої інформації, за зв'язком з певними знаннями.

Змістовий модуль 2 Проблематика розділів лінгвістичної семантики

Тема 4 Лексична семантика

План

1. Лексична семантика як розділ семантики.
2. Лексичне та граматичне значення.
3. Компоненти лексико-семантичної інформації:
 - 3.1. Сигніфікативний компонент.
 - 3.2. Денотативний компонент.
 - 3.3. Прагматичний компонент.
4. Лексико-семантична парадигматика.

Література

Апресян Ю. Д. Лексическая семантика / Ю. Д. Апресян. – М., 1974. – С. 56–69.

Городецкий Б. Ю. К проблеме семантической типологии / Б. Ю. Городецкий. – М., 1969. – С. 130–208.

Кобозева И. М. Лингвистическая семантика: учеб. пособ. / И. М. Кобозева. – М.: Едиториал УССР, 2000 – С.70–94.

Падучева Е. В. Денотативный статус именной группы и его отражение в семантическом представлении предложения / Е. В. Падучева // НТИ, 1979. – Сер. 2. – № 9. – С. 25–31.

Талми Л. Отношение грамматики к познанию / Л. Талми // Вестник МГУ. Филология. – М., 1999. – № 1.

Ключові поняття теми: лексична семантика, сигніфікативний компонент лексико-семантичної інформації, денотативний компонент лексико-семантичної інформації, прагматичний компонент лексико-семантичної інформації, конотації слова, інтегральні семантичні ознаки, диференційні семантичні ознаки, лексико-семантична парадигма, семантичне поле, компонентний аналіз.

Студенти повинні **знати:**

- об'єкт, завдання лексичної семантики;
- суть ключових понять теми;
- основні властивості семантичного поля;
- компоненти лексико-семантичної інформації.

Студенти повинні **вміти:**

- розмежовувати наукові інтереси лексичної семантики й традиційної лексикології;
- виокремлювати й коментувати у значенні слова сигніфікативний, денотативний та прагматичний компоненти лексико-семантичної інформації;
- наводити приклади конотації;
- вміти визначати інтегральні та диференційні семантичні ознаки для слів, що корелюють;
- наводити приклади семантичних полів.

Тема 5

Структура лексичного значення слова

План

1. Слово як одиниця мовної системи.
2. Підходи до розуміння значення слова.
3. Типи значення слова.
4. Структура лексичного значення.

Література

Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – Київ: ВЦ «Академія», 2006. – С. 193–220.

Дятчук В. В. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови / В. В. Дятчук, Л. О. Пустовіт. – Київ, 1983.

Історія української мови: Лексика і фразеологія. – Київ, 1983.

Кобозева І. М. Лингвистическая семантика: учеб. пособ. / И. М. Кобозева. – М.: Едиториал УССР, 2000 – 352 с.

Кочерган М. П. Слово і контекст: Лексична сполучуваність і значення слова / М. П. Кочерган. – Львів, 1980.

Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / В. М. Русанівський. – Київ, 1988.

Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. – Київ, 1979. – С. 3–101.

Сучасна українська літературна мова: підруч. / А. П. Грищенко. – Київ: Вища шк., 1997. – С. 98–126.

Ключові поняття теми: диференційні ознаки слова, первісні номінації, вторинні номінації, прямі й переносні лексичні значення, конотативно зумовлені, фразеологічно обмежені та синтаксично зумовлені лексичні значення, інтегральні й диференційні семи, домінантні й недомінантні семи, інтенціонал, імплікаціонал, імовірнісні семи, граматичні семи, словотвірні семи, лексичні семи, когнітивні та прагматичні семи.

Студенти повинні **знати**:

- диференційні ознаки слова;
- суть основних понять теми;
- підходи до розуміння значення слова;
- які семи виокремлюють за здатністю виконувати номінативну функцію;
- за якими параметрами розрізняються семи;
- на які типи сем поділяються лексичні семи за способом відображення навколишнього світу.

Студенти повинні **вміти**:

- визначати первісні та вторинні номінації;
- коментувати суть аналітичного (референційного), функційного, операційного, діяльнісно-антропоцентричного підходів до розуміння значення слова;
- визначати прямі й переносні лексичні значення;
- розрізняти конотативно зумовлені, фразеологічно обмежені та синтаксично зумовлені лексичні значення;
- розрізняти інтегральні й диференційні семи, домінантні й недомінантні семи;
- диференціювати семи за різними параметрами;
- визначати когнітивні та прагматичні семи.

Тема 6 **Семасіологія**

План

1. Семасіологія як галузь лінгвістичної семантики. Історія становлення, предмет, об'єкт і завдання семасіології.
2. Напрями семантики.
3. Проблема значення. Значення і смисл.
4. Семантична структура слова.
5. Проблема семантичної валентності та сполучуваності. Семантичне узгодження.
6. Проблема метафори в лінгвістиці.
7. Проблема метонімії в лінгвістиці.
8. Методи семасіології.

Література

- Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке / Н. Ф. Алефиренко. – М., 2005.
- Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики / Н. Ф. Алефиренко. – М., 2005.
- Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике / И. В. Арнольд. – М., 1991.
- Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М., 1990.
- Аспекты семантических исследований. – М., 1980.
- Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М., 1961.
- Бенвенист Э. Уровни лингвистического анализа / Э. Бенвенист // Новое в лингвистике. – М., 1965. – Вып. 4.
- Блумфилд Л. Язык / Л. Блумфилд / Пер. с англ. – М., 1968.
- Бондарко А. В. Грамматическое значение и смысл / А. В. Бондарко. – Л., 1978.
- Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика / Л. М. Васильев. – М., 1990.
- Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М., 1996.
- Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский // Собр. соч.: В 8 т. – М., 1982. – Т. 2.
- Гак В. Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания / В. Г. Гак // Семантическая структура слова. Психолингвистические исследования. – М., 1971. – С. 78–96.
- Говердовский В. И. Коннотемная структура слова / В. И. Говердовский. – Харьков, 1991.
- Звегинцев В. А. Мысли о лингвистике / В. А. Звегинцев. – М., 1996.
- Звегинцев В. А. Семасиология / В. А. Звегинцев. – М., 1957.

